

PARERGA

MAX STIRNER

ALMANCA ASLINDAN ÇEVİREN: HALİL İBRAHİM TÜRKDOĞAN

livefa
yayınevi

Max Stirner (Johann Caspar Schmidt), 25 Ekim 1806'da Bayreuth'da doğdu. Liseyi bitirdikten sonra Berlin'de Hegel'in yanında felsefe, filoloji ve teoloji okur (1826-1828). 1828'de Berlin'den ayrılıp Erlangen'e gider ve burada en az bir s6mestr felsefe okuduktan sonra d6rt yıl kadar Almanya'yı dolaşmak üzere 6đrenimine ara verir. 1832'de tekrar Berlin'e d6ner ve iki yıl geçmeden *Schul-gesetze* (Okul Yasaları) adlı çalışmasıyla 6đrenimini bitirir. 1839-1844 yılları arasında bir 6zel kız okulunda 6đretmen olarak çalışır. 6đretmenlik çalışması hem okul idaresini hem de 6đrencileri pek memnun eder. Stirner iki kez evlenir. 1837'de evlendiği ilk eşi Agnes Clara Kunigunde Burtz 1838'de doğum yaparken 6l6r. ocuk da kurtarılamaz. 1843'de Marie D6hnhardt ile evlenir. Stirner 25 Haziran 1856'da Berlin'de 6l6r. Bazı 6nemli eserleri: *Biricik ve M6lkiyeti* (Norgunk, 2024), *Stirner'in Eleřtirmenleri* (Norgunk, 2023).

Halil İbrahim T6rkdoğan, doğum 1960, yaşadığı yer: Aachen / Almanya. Felsefe, sosyoloji, siyasal bilimler (RWTH-Aachen) ve sosyal pedagoji (KFH-Aachen) alanlarında 6đrenim g6rm6ř, Max Stirner'in *Biricik ve M6lkiyeti*'ni T6rkeye kazandırmıştır. Almancada (*Der Einzige und Das Nichts*, MSA-Leipzig, 2003) ve T6rkede (*Hiç, Sınır 6tesi T6mceler*, 6teki Yayınevi, 2018 / *Ben'in Ter6rizmi*, 2023 / *Tabula Rasa* 2024) yayımlanmış eserlerinin yanında çok sayıda makalesi vardır. 2002'de kurulan Max Stirner Topluluđu'nun (Leipzig/Bayreuth) kurucu 6yelerinden ve ilk başkanıdır. 1999'dan beri Max Stirner Projesi'ni s6rd6rmektedir. Aynı zamanda sosyal pedagoğ unvanıyla çeşitli kurumlarla beraber çalışmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Sunuş: Aydınlanmanın Yaratık'ı ve Kişilikçilik: Max Stirner'in Eğitim Felsefesine Giriş	9
Metinlere ilişkin bilgi	28
Max Stirner: Okul Yasaları Üzerine	29
Max Stirner: Eğitimimizin Gerçek Olmayan İlkesi ya da Hümanizm ve Realizm	39
Max Stirner: Sanat ve Din	58
Biyografik Zaman Çizelgesi	69
Max Stirner'in Eserleri	73

Sunuş

Aydınlanmanın Yaratık'ı ve Kişilikçilik Max Stirner'in Eğitim Felsefesine Giriş

H. İbrahim Türkdogan

Birinci Bölüm: Stirner ve Felsefe

Alleszermalmer

Kant'ın çağdaşı ve Aydınlanmacı Moses Mendelssohn Kant için “*Alleszermalmer*” (her şeyi ezip geçen / her şeyi kırıp dökken) sıfatını kullanır. Fritz Mauthner, bu yakıştırmaya ilişkin şöyle der: “Kant'tan daha çok Stirner böyle adlandırılmalıdır”.

Günümüzde hâlâ fazlasıyla övgüye lâyık görülen Kant'ın Aydınlanma düşüncesine yakından bakınca onun için daha çok iç karartıcı, hatta us karartıcı demem gerekiyor zira onun Aydınlanma düsturu olarak bilinen tümcesi bana sadece bir ironi olarak yansıyor:

“Aydınlanma insanın kendi suçuyla düştüğü ergin olmayışından çıkmasıdır. Ergin olmayış, [kişinin] kendi aklını başkasının kılavuzluğu olmaksızın kullanamamasıdır. Ergin olmayış, eğer akıldaki bir eksiklikten değil de aklı başkasının kılavuzluğu olmadan kullanmaya dair kararlılık ve cesaret yoksunluğundan kaynaklanıyorsa işte [bu] insanın kendi suçudur. *Sapere aude!* Bilmeye cesaret et! Bu aynı zamanda aydınlanmanın sloganıdır.”

Ergin olmayış! Harika bir saptama! İronik olan Kant'ın kendi ak-

lını devletin hizmetine sunmasıdır. En azından Almanya'da Hegel'den de önce anılan bu düşünür verili, ezelden beri süregelen dogma ve otoritelerin yerine akli oturturken, savını birey üzerine değil, halk üzerine kurar; sadece halkın bir üyesi olan birey, Genel'in otoritesine girer. Dahası aklın kendisi bir otoritedir Kant'ta. Dolayısıyla bireyi dışlayan toplumsal bir ahlak bu otoritenin genel yapısıdır. Akli kullanım ve ergin oluş budur Kant'ta. Mauthner haklı olarak *Alleszermalmer* kavramını daha çok Stirner'e uygun bulur. Aşağıda göreceğimiz gibi "daha çok" ifadesi bir fazlalık oluşturuyor, Alleszermalmer kavramı doğrudan Stirner'e hitap ediyor.

Yahudi kökenli olmakla kalmayıp, Yahudi dinine göre yaşayan koyu bir Yahudi olan Mendelssohn'un, kendisinden daha aydın olan Kant'a "*Alleszermalmer*" diyebilmesi anlaşılır ancak gerçeğe uygun değildir.

Stirner, aydınlanmayı ölü bir tinden canlı bir bedene dönüştürür. Nasıl ki Fichte'nin Ben'inde bir mutlaklık gördüyse, Kant'ın aklında ve Hegel'in tininde de bir bedensizlik görmekteydi. Tipik Alman idealizminin cansız sunumu elbette Stirner'de köklü bir karşılık yaratacağı. Öyle ki İnsan'ı yücelten Feuerbach karşısında "ben insan-değilim" diyenecekti. *Unmensch* (insan-olmayan) Feuerbach'a bir kurt adam, bir canavar gibi yansıyacaktı. Bu benzetimle sadece Feuerbach ve döneminin aydınlanmacıları yetinmeyecekti; korku saçan ve kendi içinde görkemli olan bu imge günümüze kadar devam edecekti.

Aydınlanmış Havva ile Aydınlanmış Âdem El Ele

Esas olarak Hıristiyan aydınlanmacılarca "gerçekleşen" bir aydınlanmanın günümüzde ancak çöküşü kutlanabilmektedir. Neydi Aydınlanmanın ana teması ve neden çöktü?

Bilgi. Eğitim. Öğretim. Rasyonel düşünüş. Yeni insan.

Stirner, Aydınlanma projesini analiz ediyor. Anımsatıyorum, yıl 1844, bu projeye katkıda bulunmak için herkes birbiriyle yarışıyor; liberaller, demokratlar, Hıristiyanlar, Yahudiler, ateistler, sosyalistler, anarşistler ve gerisini sizler düşünün.

“Biricik ve Mülkiyeti”nin (BvM) “İnsan” bölümünden “Ben” bölümüne geçişte şu paragrafla karşılaşırız:

“Yeni Çağ’ın girişinde “Tanrı-İnsan” vardır. Bu çağın sonunda, Tanrı-İnsanın sadece Tanrı olan yanı mı buharlaşıp kayıplara karışacak; ve sadece Tanrı yanı ölürse Tanrı-İnsan gerçekten ölmüş olur mu? Kimse bu soruyu düşünmedi ve aydınlanmanın bir eseri olan Tanrı’yı aşmak şu günlerde zaferle sonuçlanırken bu mesele hallolmuş sanıldı; insanın, - “yükseklerdeki tek Tanrı” olmak için - Tanrı’yı öldürdüğünü kimse sezinlemedi. *Bizim dışımızdaki* öte-dünya şüphesiz ortadan kaldırıldı ve aydınlanmacıların o büyük projesi bununla tamamlandı; lakin *Bizim içimizdeki* öte-dünya yeni bir cennet haline geldi ve bizi yeniden bu cennete saldırmaya davet ediyor: Tanrı, yer açmak zorunda kaldı, lakin Bize değil, bizzat- İnsana. Peki, Tanrı’dan sonra İnsan’daki Tanrı da ölmedikçe, Tanrı-İnsan’ın öldüğüne nasıl inanırsınız?”

“Ben”e geçiş yaparken burada duraklıyoruz, derin nefes alıyoruz. İnsan’ı geride bıraktık. Kimdi bu İnsan? En iyi ihtimal: Aydınlanmış Havva ve aydınlanmış Âdem. Geride bıraktık mı? Kim geride bıraktı? Biz mi? Stirner mi?

Biz hâlâ İnsanla kapışıyoruz –bugün! Devlete hizmet sunan ve de genel felsefeye eleştirel yaklaşan filozoflar bu paragrafı çözemedikleri sürece aydınlanmanın neden çöktüğünü asla anlayamayacaklardır ve bununla kalmayıp yeni bir alternatif, bir çözüm bulamayacaklardır. Swassjan’ın bir saptamasıyla eğer “geleceği, dört ayak üzerinde yürümekle ve hırıldamakla karşılamak” istemiyorsanız, Stirner’in

meselesini ciddiye almak zorundasınız. Onun meselesi Bireyin, Tek'in, Biricik'in meselesidir. İnsanlık bu Tek'lerden oluşmaktadır. Ve bu mesele metafizik bir mesele değildir, tam olarak antropolojik bir meseledir. Onun meselesinin hâlâ konu edilmemiş olması, onun yenilgisi değildir; yenilgi onun meselesine yer vermeyen aydınlanma kurumunun temsilcileridir. Bir sivrisineğin ömrüne eşit gelen yüzlerce, binlerce, on binlerce temsilcinin değer yargısıdır.

Batı dünyasını temellendiren eğitim, eski adıyla terbiye, modern adıyla pedagoji âlemine girerken ben, oksijen maskesi kullanmak durumundayım. Kapıyı açmamla birlikte beni saran sisli koku milyonlarca sivrisineğin cesedinden yayılıyor.

Bataille Hegel için şöyle der: "Hegel yaşarken kurtuluşu yakaladı, yakarışı öldürdü, kendini sakatladı. Ondan geriye sadece küreğin sapı, yani modern insan kaldı. Sistem, yok etmektir."

Aynı şey Kant için geçerlidir. Hegel'in "Weltgeist" [Dünya Tini] kavramı metafizik bir çağrışım yapar sözcük olarak, oysa Hegel'in kendi notuyla Napolyon'un kendisidir. Napolyon kimdir? Bir savaş adamı, bir asker, bir ezen, bir baskılayan, bir öldüren; bir psikolojik *sakat*. Napolyon'dan *devlete* geçiş yapar Weltgeist. Beklenen de budur zaten. Aynı şey yine Kant için de geçerlidir. Rasyonel düşünüşün her iki tarafta da devletin hizmetine sunulması, devletin hizmetçisine indirgenmesi.

Buradan Fransa aydınlanmacılarına bir sıçrayışta ulaşabiliriz, uçurumu gerektirmeyen bir sıçrayıştır bu, çünkü Almanya aydınlanmasının önceli ve öncüsüdür.

Fransız devriminin nevroz üçlemesi: Özgürlük, eşitlik, kardeşlik.

Giriş için yeterli bir söylem. Hemen Çıkış'a yöneliyor ve Buchner'e baş vuruyorum:

"Hiç kendini öldürdü, yaradılış onun yarasıdır, bizler onun kan damlalarıyız, dünya Hiç'in çürüdüğü mezarlıktır."

Danton, içinde bulunduğumuz ontolojik tımarhaneyi böyle dile getiriyor. Ateistlerin dindarlarla birlikte kardeşlik, özgürlük ve eşitlik içinde yaşadıkları bir mekân. İşte Stirner'in üzerine basarak, doğrusu kahkahalar için seslenerek ifade ettiği şey içinde yaşadığımız dünyanın bir tımarhane oluşu ve bu tımarhanenin aydınlanmacılar tarafından modern bir üslupla süslenişidir. Aydınlanma, dinsel inancın yerine geçerken, din yerini akla bıraktı, inanç ise akli ele geçirdi. Sonuç: Akıl inancı. Aklın bir inanç dogmasına dönüşmesi. Bu yönde bir akıl eleştirisi aydınlanmacıların kendi içinden de geldi, kuşkuculuk ve romantizm buna örnek gösterilebilir.

Ancak bütün bir Batı felsefesi Stirner'in durduğu noktadan o kadar uzaktı ki ona her cepheden gelen saldırı (hiçbiri analitik bir eleştiri değildir), onu linç etmeyi hedefliyordu. Felsefe tarihinde bu yönüyle görülmemiş bir yöntem bu: Kuramsal linç. Sol cepheden Karl Marx'tan sağ cepheden Carl Schmitt'e kadar Batı'da az ya da çok ün salmış birçok düşünür onu linç etmekte kardeşçe birleşebilmektedir. (Bu konuyu başka çalışmalarımda yeterince incelediğim için, burada bir yan değini tadında dokunuyorum).

Neydi Stirner'in meselesi? Biricik. Sağ ve sol ayırt etmeksizin tüm Batı, Hegel'in İnsan'ı üzerinden Stirner'e karşı birleşebiliyor. İnsan = Genel. Biricik = Biricik. Genel = Soyut, metafizik, ontoloji, din, ideal. Tuhaf olan Stirner'in karşıtları İnsan'ı ölçüt aldıkları halde onu idealleştirerek antropolojik alanın dışına çektiler. Somut İnsan dünyayı terk edip dinsel bir idealizmin ve fantastik bir materyalizmin kucağına itiliyor –ideal insan uğruna. Sonuç: Bataille'in vurguladığı *sakat* insan, Stirner'in analiz ettiği “zır deli”dir. Zır deliyi doğuran, eğiten, büyüten, kapsayan anlayış günümüz kültürünü de belirliyor. Dünya Stirner'den sonra elinden gelen her şeyi yaptı bu durumu pekiştirebilmek için. Onlarca, yüzlerce özgürlük, kardeşlik, eşitlik türleri, onlarca iktidar biçimleri, yüzlerce eğitim şekilleri denendi ve

son aşamada, Stirner'in deyimiyle "kaçıklık" dünyaya egemen, dünyayı küçülterek ona sahip. Dünya siyasal, sosyal, dinsel, bilimsel, sanatsal, tekniksel, ahlaksal ve başka cesetlerle tıka basa.

1842'de yayımlanan "Sanat ve Din" adlı çalışmasında Stirner, bu iki kavram üzerinden Hegel'in soyuta, öte-dünyaya, ötedeliğe aldığı ideal İnsanı analiz ediyor. Bu alıntıyla Aydınlanmacılara ilişkin eleştirilerime vurgu yapıyorum. Metnin ilk sayfasıdır:

"Hegel, sanatı dinden *önce* işler; bu konuma lâyıktır din, hatta tarihsel bakış açısından bile ona lâyıktır. İnsanın kendi içinde bir ötedekilik olduğu önsezisi uyanır uyanmaz, yani hayvansal ve doğal durumunda kendine yeterli gelmediği, bizzat bir *başkası* olması gerektiği önsezisi (ve *şu anki* insana göre olması gereken başkası, gelecekteki bir kişidir; *şu anki* durumunun ötesinde beklenmesi gereken – *ötedeki* bir kişidir: bu yüzden genç adam, ilk önce onun içinde büyümesi gereken çocuğun geleceği ve ötesidir ve böylece etik insan sadece – masum çocuğun ötesidir): bu önsezi insanda uyanır uyanmaz ve ne *olduğu* ve ne *olacağına* kendisini bölmeye ve ikiye ayırmaya zorladığında, özlemle sonuncusu için, bu ikinci ve öteki insan için çabalar ve önünde bu ötedeki insan *şeklini* görmeden dinlenemez. [...] Belirsiz karanlıkta, el yordamıyla dolaşan halk gibi sanatsal deha da bir süre ortalıkta dolaşıp, önsezilerinin imgesini arar; ama kimsenin başaramadığı şeyi o başarır: önseziye biçim verir, şekli bulur, – *ideali* yaratır. Herkesin özlemle hakkında bir fikir edinmek istediği tam yetkin insan, insana özgü temel belirlenim olan ideal insandan, insansal *idealden* başka nedir?"

Yaratıcı ve Yaratık

Stirner'in ilk pedagojik çalışması üniversite tezidir: "Okul Yasaları Üzerine". 1834'te kaleme aldığı bu çalışmasının daha başlangıcında şöyle der:

"Bu zamana kadar çocuğun kendini ayırt ettiği nesnelere bir *şeyin* şeklini ve anlamını taşıırken ve çocuk da onlara nispeten bir şey gibi davranırken, bu nesnelere şimdi kendini bir *Ben* olarak tanımlayan çocuğun karşısına bir *Ben* olarak çıkmıştır. Bu genişleme dolayumsuz bir sıçrama değildir, daha ziyade eski bilinç biçiminin zorunlu bir gelişimidir. Genel olan, yani bir insanın ötekiyle ilişkisi kalmıştır; bu öteki bilinç, doğal dolayumsuzluk duvarını yıkarak daha zengin bir içeriği ortaya çıkarmıştır: Şey olarak belirlenim ortadan kaldırılmış ve yerini Ben almıştır."

Aydınlanmacıların tersine Stirner, insandaki Ben'e doğrudan hitap eder ve Ben ile öteki benlerin bilinçli karşılaşmasına vurgu yapar. Hiçbir soyut kavrama yer vermeksizin doğrudan Ben'e yönelir.

1842 yılında yayımlanan ikinci pedagojik metninden alıntılıyorum. Yine metnin başlangıcında şunu kaydediyor:

"*Yaratıcı* olma yeteneğimizi özenle geliştiriyorlar mı; yoksa bize, doğası sadece terbiyeyi olanaklı kılan *yaratıklar* olarak mı davranıyorlar? Bu soru, önemli herhangi bir sosyal soru kadar önemlidir, evet, en önemli soru budur, çünkü diğerleri bu nihai temele dayanır."

"*Yaratıcı*" ve "*yaratık*". Bu ikisi arasında dünya işliyor. Aydınlanmacıların temel konusu: Eğitim-öğretim, yeni insan, rasyonalite. Ancak aydınlanmacıların esas hatası İnsana giydirilen onlarca, yüzlerce düşünce üzerinden onu kendisinden koparıp ya da kendisini bulmayı daha sağlamadan, Kendi-olmayı değersemeyen soyut bir âleme taşımak. Kavramlar dünyasında İnsan yaratmak. Bu bağlamda materyalistlerle idealistler tamamen örtüşürler. Giydirilen giysi-

ler üzerinden kimlik savaşının bin bir kapısı açılmış oluyor. Kimlikler dolusu bir arena: Dünya. Ve: Kimliklerin savaş alanı: Dünya. So mut İnsan –yok. Soyut kavramlarla yaşayan bir insanlık âlemi. Öldürülen realitenin yerine geçen soyut gerçeklik. Stirner’in deyimiyle “kaçıkların” kol gezdiği bir dünya.

“Tanrı içselleşmeli (‘İçimde Ben değil, İsa yaşıyor’); ikiye ayrılma kendisinden kurtulmak ve çözülmek istiyor; ideal ile ikiye ayrılmış olan insan ise onu tekrar kazanmaya (Tanrı’yı ve Tanrı’nın lütfunu kazanmaya ve nihayet Tanrı’yı tamamen kendi Ben’i yapmaya) çalışıyor ve öte yandan insandan henüz ayrı olan Tanrı ise insanı cennet için kazanmaya çalışıyor: ikisi birbirini tamamlıyor ve arıyor. Ama asla birbirlerini bulamayacak ve asla bir olamayacaklar; ikisi bir olsaydı, o zaman dinin kendisi ortadan kaybolurdu, çünkü din yalnızca onların ayrılığından dolayı mevcuttur. Dolayısıyla dindar, bir gün ‘yüz yüze *bakmaya*’ erişmekten başka bir şey ümit etmez.”

Yaratılan soyut İnsan içselleştirilerek, birey daha Kendileşmeden iç dünyasından koparılmaktadır. İçselleştirilen özelliklerden biri de vicdandır, Tanrı gibi soyut bir kavramken içselleştirilip so mut bir organ şekline dönüşür; kişinin kalbinde, yüreğinde hayaletler kol geziyor.

Eserler var ki yayımlandığı andan itibaren söner gider, çünkü hiçbir geçerliliği yoktur. Diğer taraftan eserler var ki uzun yıllar gölgede bekledikten sonra zamanı gelince okurlarını bulur. Stirner’in bu çalışması 1911’de ikinci baskısını yapar ve günümüze kadar yirmiden fazla yayınevinde yayımlanmış ve en az (Türkçe hariç) beş dile çevrilmiştir. Metnin başlığı hiç değer kaybetmeden içeriği kadar günceldir: “Eğitimimizin Gerçek Olmayan İlkesi Ya da Hümanizm ve Realizm”.

İyi-kötü, sağ-sol, gerici-ilerici, dinli-dinsiz ve *ad infinitum*. Kimliklere bölünen dünya metinde “Hümanizm ve Realizm” başlığıyla

kimliklere gönderi yaparken, “Gerçek Olmayan İlke” sadece eğitime göndermede bulunmuyor; bir bütün olarak yaşama yöneliyor. Her kimlik bir terbiyeye atfediyor, her terbiye bir kimliğe. Aydınlanmacıların içine hapsedikleri şeytan çemberi ya da Tanrı çemberi –perspektife bağlı.

Bilgi Pedagojisi

2024’te hiçbir eğitilimcinin ve hiçbir filozofun yazamadığını Stirner 1842’de yazıyor:

“Hakikatin kendisi kendini ifşa etmekten başka bir şey değildir ve bu, kendini bulmayı, yabancı her şeyden özgürleşmeyi, her tür otoriteden nihai soyutlanmayı ya da arınmayı ve yeniden doğan safliği içerir. Okul bu tür gerçek insanları kesinlikle yaratmaz; yine de oradalarsa, okula *karşın* oradalar.”

Ben bir özgün pedagoğ olarak otuz yıllık çalışmalarımnda gözlemlediğim kimlik krizlerini bir özgün felsefeci olarak analiz ettikten sonra kapitalist, sosyalist, hümanist, liberalist, dinci, dinsiz bilginin anlamsızlığını, teknik yararını dışında, yavanlığını düşünce saplantısına ve Kendi-olamamaya bağlıyorum.

“*Bilginin istem* olarak yeniden doğabilmesi ve özgür kişi olarak kendini her gün yenilemesi için ölmesi gerekir.”

Anımsatıyorum, yıl 1842 yani “Biricik ve Mülkiyeti” henüz yayımlanmadı. BvM’de topyekûn bir analize geçmeden Stirner’in, evet övgü değil, sadece yerinde bir tespit, bu zeki analizi günümüz pedagojisinin ürettiği bilgi cesetlerine işaret ediyor.